

IKM - Historia

"Sveriges enda fria universitet."

Mia Tottner om IKM i DN - 1980

Historia:

Institutet för kritisk mediaforskning (IKM) grundades våren 1974 som en ideell förening för fria tvärvetenskapliga studier. Det skulle under de följande tio åren, 1975-1985, utvecklas till en omfattande seminarie- och kursverksamhet, som genererade en rad olika kulturprojekt, bland annat en framgångsrik friskola, Stockholms Filmskola (SFS), grundad 1984 (då under namnet Nya Filmskolan) och i dag den enda postgymnasiala och heltäckande utbildningen för film och TV, med professionella lärare

Vid nyårstid 1980 uppmärksammades IKM i flera tidningar, som en progressiv kraft i svenskt kulturliv (Arbetarbladet. Uppsala Nya Tidning m.fl.) och ägnades en presentation i Dagens Nyheter där IKM beskrevs som "Sveriges enda fria universitet" (cit.Mia Tottmar). Sex år tidigare hade det hela börjat som en anspråkslös vänförening i Uppsala: Vid en sammankomst nyåret 1974 bildade en vänkrets på fem personer en ideell förening för tvärvetenskapliga studier. Utgångspunkt var behovet av ett forum för dialog över institutions- och ämnesgränserna, fristående från det etablerade högskolesystemet och om möjligt befriat från doktorandseminariets sedvanliga revir- och prestigetänkande. Vid ett fritt seminarium kring teman, valda av medlemmarna utifrån ett gemensamt kunskapsintresse, kunde man söka en annan hållning; dela med sig av synpunkter och idéer, på sikt även samarbeta i gemensamma projekt. IKM skulle erbjuda en samlingspunkt och ett experimentfält för studenter och forskare vid Uppsala och Stockholms universitet, men vara öppet för alla intresserade, i synnerhet de konstnärer och kulturverksamma som sökte en gränsöverskridande dialog mellan konst och vetenskap, praktik och teori. Man ville samtidigt skapa en frizon för den teoribildning och de rörelser som då på ett flertal institutioner var kontroversiella, utestängda eller betraktade som "ovetenskapliga", såsom marxistisk konst-, litteratur- och filmteori, existentialismen, katolska filosofiska och litterära strömningar inspirerade av nythomismen, teologi i allmänhet och den radikala, samhällsorienterade teologin i synnerhet, psykoanalytisk teori och den så kallade antipsykiatrin, samt den kritiska sociologin eller kritisk teori (Frankfurtskolan) med dialogen mellan euromarxism och psykoanalys, den s.k.

Freudomarxismen, samt sist men inte minst semiotik/semiologi (med en fristad i den unga filmvetenskapen under 70-talet, men starkt omstridd inom andra ämnen, så exempelvis konstvetenskap).

De fem som startade projekt IKM var Birgitta Borg, konstvetare och konstnär, Jan ”Moltas” Erikson, skådespelare och psykiater, Gillis Herlitz, författare och etnolog, Lars-Olof Larsson, universitetsbibliotekarie, och Örjan Roth-Lindberg, universitetslektor i filmvetenskap. Snart kom flera personer att knytas till själva ledningsgruppen för IKM, bl.a. Jan Gudmundsson, författare och rättspsykiater, Jan Bärmark, idé- och vetenskapshistoriker, samt litteraturvetarna Magnus Bergh, Märith Eijde och Mikael Palme.

Utmärkande för de första åren fram till 70-talets slut var universitetscirklar, om 7-15 deltagare, som samlades varje eller varannan vecka, ofta lördagar, fm från 11 till 15 eller senare och i regel med gemensamma måltider, i den gamla matlagstraditionen. Några av dessa studieprojekt varade i tre terminer, däribland en serie seminarier kring Weimarkulturen (exempelvis Bauhausrörelsen, Frankfurtskolan och dess fortsättning i exil, kulturutbytet inom konstnärligt och politiskt avantgarde, med axeln Berlin-Moskva respektive Berlin -Paris, samt Weimartidens filmer och teatern med Brechts estetik). Seminarieledare vid flera tillfällen var Brechtforskaren Willmar Sauter, sedermera professor i teatervetenskap och dekanus vid Stockholms universitet. Flera då aktiva skådespelare vid Dramaten, deltog, bl.a. Toivo Pawlo och Margaretha Krook. Den senare höll en uppskattad inledning till ett Brecht-seminarium, där hon beskrev hur regissören Alf Sjöberg och hon själv byggde upp sin rolltolkning av Mutter Courage. Framgången med Weimarseminariet ledde till en annan, flera terminer lång, serie seminarier och övningar på temat ”Den absurda teatern”, kring namn som Beckett, Ionesco, Mrozek och Pinter, med några av de främsta bland forskare, regissörer och skådespelare inom området (betr. teateruppsättningar, se vidare: Projektanken). Samtidigt med denna serie, som även innefattade läsningar och improvisation kring främst Molière och Albee, hölls en rad seminarier kring nyare psykoanalytisk teori. I samverkan med forskarcentret vid Ulleråkers sjukhus, företrätt av bl.a. Jan Erikson och Tommy Levander, möttes psykiatriker, verksamma inom vård och forskning, med företrädare för psykoterapeutiska skolor, psykoanalys och andra alternativa behandlingsformer, tillsammans med författare, konstnärer och dramapedagoger. Man debatterade bl.a. kring den då aktuella s.k. antipsykiatrin med sitt avståndstagande från psykofarmaka, samt kring begrepp som schizofreni och ångest/anxiety. En av seminariets ledande krafter, Oddvar Foss (senare känd

som dramaturg och manusförfattare under namnet Bob Foss) introducerade, genom personliga kontakter, Ronald D. Laing och presenterade också ett unikt studiematerial av bandupptagningar med samtal och intervjuer från Laings "communities" eller familjecentra i London. Till denna kurs anslöt också flera seminarier på temat "Människan och språket", där filmer, introducerade av Örjan Roth-Lindberg, ofta kom att bilda diskussionsunderlag, exempelvis Herzogs "Kaspar Hauser", "Vilden/L'enfant sauvage" av Truffaut, "A Woman under the influence" av Cassavetes och Ken Loach' "Family Life" (byggd på en fallstudie av Laing). I detta sammanhang behandlades också språkets betydelse i Alfred Hitchcocks filmer och begreppet "suspense". IKM:s språkfilosofiska seminarier kom också att föras vidare i form av föreläsningsserier och studiematerial, dels av yngre universitetslärare, tillika filmvetare, vid främst Stockholms Universitet, som Carl-Johan Malmberg, senare författare och kritiker, vidare Igor Korsics, senare lektor i Ljubljana, och John Alexander, pionjär inom forskningen kring TV-spel, dels av Örjan Roth-Lindberg som gästföreläsare vid internationella universitet och filmhögskolor (bl.a. i Prag 1989-91, Neapel och Rom 1998, Lodz 2000, Lillehammer 2004). I samband med ett elev- och lärarutbyte mellan de filmvetenskapliga institutionerna i Stockholm och Prag 1989 inledde IKM ett samarbete med Filosofiska fakulteten och dess nya filminstitution vid Karlsuniversitetet i Prag och införde, i samverkan med Jiri Cieszlar, filmkritiker och dekanus, idén med dialogseminarier kring valda teman.

Flera av samtidens mest betydelsefulla filosofer, psykologer och språkforskare fick den i Sverige första, mer djupgående, presentationen på IKM under 70talet. Som exempel kan nämnas Carl-Johan Malmbergs föreläsningar om Jacques Lacan och om dennes internationella introduktör Anthony Wilden samt om René Girard ("Desire, Deceit & the Novel"), Nils-Hugo Gebers seminarier, även de utifrån Girard ("Violence and the Sacred"), Jan Bärmark om Erich Fromm ("Escape from freedom," "The Anatomy of Human Destructiveness"), Örjan Roth-Lindberg om Michail Bachtin ("Rabelais och Skrattets historia" och "Det dialogiska ordet", först under 80talet översatta till svenska på Anthropolos förlag) och om dialog-filosofin med Martin Buber och Emmanuel Lévinas. Hit hörde också en genomgång av den aktuella Nietzsche-forskningen, med utgångspunkt i "Tragedins födelse", med introduktion av Magnus Bergh (senare förlagsredaktör vid Bonniers).

Ett av de mest omfattande kursprojekten från mitten av 70- till 90-talet och samtidigt ett av de mest eftersökta var Kritikerkursen (Grundkurs i kulturjournalistik och essäistik, med

åtföljande fördjupningskurs) som med vissa kortare uppehåll gavs under 22 terminer (elva läsår). Fullständig kurs omfattande två plus två terminer för ca 15 elever och blev något av en förebild för många senare skrivarkurser och författarverkstäder. Denna tvärvetenskapliga uppläggning med praktiska seminarier (genomgång av valda publicerade texter samt av deltagarnas egna texter under ledning av film- och litteraturkritiker o.a. författare) omväxlande med föreläsningsserier av svenska och internationella gästlärare, skapade en kreativ studiegemenskap, omvitnad av många f.d. elever, som senare kom att verka som författare och kritiker. Bland de medverkande föreläsarna och handledarna, som i flera fall återkom under årens lopp, kan nämnas Jan Aghed, filmkritiker, belönad med ett hedersdoktorat vid Lunds universitet, Stig Björkman, regissör filmkritiker och författare, Erland Josephsson, författare och skådespelare, Marian Keane, författare och filmforskare, USA, Sören Kjörup, professor, författare och mediaforskare. Köpenhamn, Maaret Koskinen, filmkritiker och professor i filmvetenskap, professorerna i litteraturvetenskap Ingvar Holm, Inge Jonsson och Anders Olsson, James Regan, lyriker och rektor för Screen Writer's Seminar, UCLA, Astrid Söderbergh Widding, författare, filmkritiker och professor i filmvetenskap. Mona Vincent, essäist, lektor i religionskunskap och filosofi, samt Ulf Örnkloo, redaktör och kulturkritiker, Sveriges Radio.

De områden som sedan kom att utmärka 80-talets verksamhet och val av teman var kvinnohistoria, med inslag av debatt kring kvinnors diktning, regi och dramaturgi, vidare den framväxande forskningen kring barndomens historia, samt kring barn- och ungdomskultur. Flera av de medverkande kom senare att delta i uppbyggandet av Centrum för barnkulturforskning vid Stockholms Universitet. Första hälften av 80-talet skulle också präglas av ett starkt intresse för utvecklingen i Östeuropa, framför allt Sovjetunionen och Polen, båda länderna på väg mot omvälvande förändringar i kultur- och samhällsliv. Till IKM:s möten och seminarier kom bland andra Tagankateaterns chef Ljubimov, vars uppsättning på Dramaten av "Mästaren och Margaritha" skulle bli ämnet för ett senare veckoslutsseminarium. Filmskaparen Andrej Tarkovskij besökte IKM, som – enligt hans egen utsago – påminde honom om de vitala "underjordiska universitet" som förekom i det dåtida Sovjet. Tarkovskij återkom till IKM tillsammans med ryska vänner, före och efter sin gotländska inspelning av "Sacrificio" ("Offret"), men talade då hellre om Kurosawas och Bergmans filmer än om sina egna verk. Vid ett seminarium kring Tjechov på scen och film föreläste regissören Nikita Michalkov om sin forskning inför filmen "Ofullbordat stycke för

mekaniskt piano” och om upptäckten av ett par dittills okända Tjechobrev. Vid samma besök i Uppsala presenterades också för första gången Michalkovs dokumentära filmprojekt ”Anna från 6 till 18”, som skulle pågå under tretton år. En avgörande insats som koordinator och tolk för de ryska kontakterna gjorde Leila Alexander-Garrett, filmvetare och översättare. Till motsvarande studier kring Polens film, teater och litteratur bidrog författaren Kjell Albin Abrahamsson och professor Andrej Ugglå. Tillsammans med Örjan Roth-Lindberg för IKM:s seminarium kring polsk samtidskonst deltog de bl.a. i ett samprojekt på Gerlesborgsskolan, en workshop kring Andrzej Wajdas filmer, i vilken Wajda själv deltog med sin hustru, tillika scenograf, och andra medarbetare.

Flera universitetscirkel och seminarier hade under årens lopp som övergripande tema ”Bildkonst, media och kommunikation”. Under senare delen av 70-talet innebar det periodvis samarbete med institutionerna för konstvetenskap respektive estetik vid Uppsala Universitet. Som gästföreläsare från konstvetenskapen till IKM kom exempelvis professor Alan Gowans, Victoria, Canada, författare till bl.a. ”The Unchanging Arts”. Doktorandseminarium och C-kurs från Institutionen för estetik förfogade under en tid över IKM:s lokaler och samlades där, med bl.a. ett seminarium kring Ingmar Bergman och hans film ”Höstsonaten”. Viktiga inspirationskällor för IKM:s konsteoretiska cirklar var vid denna tid professor Allan Ellenius forskning och hans bok ”Den offentliga konsten och ideologierna” samt den av docent Göran Sörbom ledda kursen kring receptionsteorier. De sammankomster som sannolikt blev de mest betydelsefulla, ffa för yngre forskare, var de kritiska seminarier kring populärkultur, media och samhällspåverkan som hölls under ledning av amerikanska och engelska gästföreläsare, däribland, vid flera tillfällen, professor Herbert Schiller, San Diego, författare till bl.a. ”The Mind Managers” och regissören Leo Hurwitz, kallad den amerikanska dokumentärfilmens nestor. Den sistnämnde föreläste bl.a. om McCarthy-eran och ”The Hollywood Trials”, där han själv stod åtalad som ett s.k. Unfriendly Witness, senare under lång tid svartlistad. Ett annat seminarium kring dokumentärbegreppet i foto och film leddes av professor Bill Nichols, då vid Queen’s University, Kingston, Ontario.

1984 grundade en grupp om fyra personer Stockholms Filmskola (SFS); idégivaren Birgitta Borg, konstvetare och konstnär, filmvetaren Örjan Roth-Lindberg, Josef Blazenin, filmklippare, utbildad vid FAMU i Prag, samt filmfotografen Roland Sterner, som kom in den

andra terminen, ungefär samtidigt som Blazenin lämnade projektet för andra uppgifter. SFS hette under de första tre åren Nya Filmskolan och hade under denna tid ett samarbete med TBV. 1987 prövade man också att anordna externa kurser, bl.a, en längre sommarkurs på Ven, i filmanimation, med olika tekniker och med professionella danska och tjeckiska lärare, främst eranimatören Michail Badica. Året därpå etablerades SFS som ideell förening och postgymnasial friskola, med professionell undervisning i alla steg av filmproduktion. Den är nu en välrenommerad grundutbildning, något av en plantskola för svenska och internationella filmhögskolor och med några av de mest erfarna och skickliga inom filmbranschen som lärare och handledare (inalles ett tjugotal). Flertalet av de utexaminerade har fortsatt vid filmhögskolor eller etablerat sig i filmbranschen och inom TV och många har haft yrkesmässiga och konstnärliga framgångar. (Se förteckning och övrig info på filmskolans hemsida: www.stockholmsfilmskola.com).

Under 90-talet fram till 2008 har IKM:s verksamhet i Uppsala alltmer flyttats över till samarbetsprojekt i Stockholm och andra universitetsorter, svenska och utländska. Ett av de mer långvariga är det givande samarbetet med Italienska Kulturinstitutet (da Lerici) i anslutning till de årligen återkommande, hittills tio, italienska filmfestivaler som anordnats i Stockholm. Härigenom har IKM tillsammans med Stockholms Filmskola kunnat anordna en rad seminarier med gästande filmregissörer, bland dem Paolo och Vittorio Taviani (två tillfällen), Ettore Scola, Gianni Amelio, Giuseppe Tornatore och Luciano Emmer. Introduktör och tolk, tillika IKM:s kontakt i Neapel, har varit och är alltjämt, Vincenzo Esposito, universitetslärare i filmvetenskap och författare till flera verk om svensk filmhistoria.

Under åren 2003-2007 har IKM i samverkan med Stockholms Filmskola anordnat en rad kortkurser (2-4 dagar) i film- och TV-kunskap, riktade främst till lärare i olika ämnen (svenska, historia, filosofi, bild och samhällskunskap) på gymnasium, högskole och folkhögskola. Kurserna har erbjudit en rad teman med framstående föreläsare och har genomgående fått mycket goda utvärderingar.

Från och med 2008 kommer IKM att erbjuda ett brett utbud av dessa och andra kurser, riktade till skolor och företag. Därmed kommer IKM vara indelat i två verksamheter, det återkommande kritiska seminariet, förlagt till Uppsala, och det primära projektet, förmedlingen av kurser och föreläsare.

Text: Örjan Roth-lindberg